

เครือข่ายอินแปง: พลวัตและการเปลี่ยนแปลงของทุน

INPAENG NETWORK: DYNAMIC AND CHANGING OF CAPITAL

รุจิเรข โกมินทรชาติ

นิสิตปริญญาเอกหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
E-mail : rujirage@hotmail.com

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชื่นชนก โควินท์

ประธานหลักสูตรมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาพัฒนศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
E-mail : chuenchanok.k@chula.ca.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของทุนในเครือข่ายอินแปง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้นำกรอบตัวแปรที่ได้จากการทบทวนแนวคิดของเรื่องทุนของปีแอร์ บูดีเยอร์โดยวิเคราะห์ผ่านทุนซึ่งมี 4 ลักษณะ ได้แก่ ทุนทางเศรษฐกิจทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนสัญลักษณ์ และกรอบประเด็นวิเคราะห์ กระบวนการสร้างเครือข่าย รูปแบบการทำงานเครือข่าย และรูปแบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย ในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การใช้แผนที่ทางสังคม การศึกษาเอกสาร และการสนทนากลุ่มย่อย การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์เนื้อหา ผลจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของทุนในเครือข่ายอินแปงสามารถแบ่งเป็น 3 ช่วงระยะดังนี้

1) ระยะมุ่งคน (พ.ศ. 2530 - พ.ศ. 2539) กระบวนการสร้างเครือข่ายมีขั้นตอนดังนี้ 1) การค้นหาแกนนำเครือข่าย 2) การสร้างจิตสำนึกร่วม 3) การค้นหาสมาชิกเครือข่าย 4) การค้นหารูปแบบกิจกรรมเครือข่าย และ 5) การสร้างทุนเศรษฐกิจชุมชนโดยรูปแบบการทำงานเครือข่ายเป็นการประสานความร่วมมือระหว่างบุคคลที่มีศักยภาพ และระหว่างกลุ่มภายนอกที่มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมในลักษณะคล้ายคลึงกับเครือข่ายอินแปง ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลแบบเครือข่ายที่พี่น้อง เพื่อนสนิท คนรู้จัก ระบบการสื่อสารแบบบอกต่อหรือชักชวนกัน ในระยะนี้ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมเป็นจุดเด่นและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของเครือข่าย 2) ระยะมุ่งโครงการ (พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2549) กระบวนการสร้างเครือข่ายมีขั้นตอนดังนี้ 1) การค้นหาแกนนำเครือข่าย 2) การค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน 3) การสร้างสร้อยอัตลักษณ์ชุมชน และ 4) การค้นหาสมาชิกเครือข่าย โดยรูปแบบการทำงานเป็นการบริหารงานในลักษณะโครงการผ่านทุนสนับสนุนจากรัฐเน้นพื้นที่เป้าหมายเป็นตัวตั้งซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์เป็นการต่อรองและการจัดสรรผลประโยชน์ระหว่างกัน การสร้างพื้นที่ทางสังคมและการสร้างตัวตนเชิงสัญลักษณ์ของเครือข่ายอินแปงมีความชัดเจนเป็นรูปธรรม ระยะนี้ทุนทางเศรษฐกิจ และการสร้างตัวตนและพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ผ่านบุคคลต้นแบบมีผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายและ 3) ระยะมุ่งสถานการณ์ (พ.ศ. 2550-ปัจจุบัน) กระบวนการสร้างเครือข่ายมีขั้นตอนดังนี้ 1) การสร้างปัญญาาร่วม 2) กระบวนการรื้อฟื้นทุนของชุมชน และ 3) การหาสมาชิกเครือข่าย โดยรูปแบบการทำงานของเครือข่ายเป็นการทำงานเชิงประเด็นกิจกรรมเร่งด่วน ในระยะนี้รูปแบบความสัมพันธ์เป็นความสัมพันธ์แบบหลวมๆ ตามกิจกรรมสำคัญ และการสื่อสารภายในเครือข่ายปรับเปลี่ยนผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ไลน์ หรือ เฟสบุค ในระยะนี้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นจุดเด่นของเครือข่ายและถูกนำมาปรับใช้ใหม่ การผลิตซ้ำบนฐานศักยภาพของผู้กระทำการ

คำสำคัญ : เครือข่ายอินแปง พลวัต การเปลี่ยนแปลงของทุน

ABSTRACT

This research aimed to study the capital changing of Inpaeng Network. The methodology of the research was qualitative research, the researchers used the the four aspects concept review of Pierre Budiere analysis including the economic capital, cultural capital, social capital, symbolic capital and analytical framework; the process of the network and the system relations of the network. This research used in-depth interviews, semi-structured interview, social mapping, document study and focus group discussion. The data was analyzed by content analysis. The study of capital changing of Inpaeng Network can be divided into three periods as follows.

1) Focusing on people (1987-1996) the process of the network as follow 1) seeking for the network leader 2) creating awareness co-members 3) seeking for the network members 4) finding appropriate pattern of network activity and 5) creating of capital economic community, this pattern of working network is collaborated between potential guests and another groups which the combination similar to Inpaeng Network activities, the system relations of the network is the interpersonal relationships, kinship, friends, acquaintance and the communication systems in order to convey or persuade them. According to this stage, the cultural capital and social capital are a remarkable feature of the relationship and the connection of the network. 2) Focusing on Project (1997-2006) the process of the network as follow 1) seeking for the network leader 2) finding the identity of the community 3) creating identity of the community 4) seeking for network members, the pattern of working network is an administration in the project through grants which mechanism for the government and Inpaeng Network by focusing on area base, the system relations of the network is negotiation and allocation between several interested groups. According to this stage, Inpaeng Network can create social space and identity symbolic which is makes support from the state and other agencies which affects the network learning process. 3) Focusing on situation (2007-present) the process of the network as follow 1) creating of collective intelligence 2) reintroducing capital community process 3) seeking for the network members, the working model of network was urgent issues base and the patterns of relationship and communication networks are linked together which is a loose relationship. An adaptation of communication at Inpaeng Network such as Line or Facebook. At this stage, the cultural capital is a remarkable feature and reproduction on a base of potential action.

KEYWORDS : Inpaeng Network, Dynamic, Changing, Capital

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศไทยในช่วงห้าทศวรรษที่ผ่านมาสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นในขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีความสลับซับซ้อนและกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามายังประเทศไทยได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อแนวคิดและการดำรงชีวิตของประชาชนและผลกระทบหลายอย่างได้กลายเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมนโยบายการนำประเทศไปสู่ภาวะความทันสมัยจึงมีการเปิดรับ

การลงทุนจำนวนมากจากต่างประเทศทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) เพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยถึงร้อยละ 7 (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2543)

ในปี พ.ศ. 2504 รัฐบาลได้ระดมทรัพยากรกำลังเงินมาลงทุนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อให้สามารถเอื้ออำนวยต่อการขยายกำลังผลิตในด้านความสำเร็จพบว่า รายได้ประชาชาติส่วนรวมได้เพิ่มขึ้นถึง 18 เท่าจากประมาณ 58,900 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2504 เป็น 1,041,920 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2528 ขณะเดียวกันจำนวนหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนมีอัตราการเพิ่มขึ้น

ทุกปี (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2557) ตัวชี้วัดดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จที่แผ่ไปด้วยความล้มเหลว ผลของการพัฒนาทำให้ชุมชนต้องรอคอยความช่วยเหลือจากภาครัฐ แนวคิดการมีส่วนร่วมในแต่ละภาคส่วนของชุมชนกลายเป็นมรรควิธีที่สำคัญในการพึ่งตนเอง (กนกวรรณ มะโนรัมย์ และ ธวัช มณีผ่อง, 2549) และในปัจจุบันมีชุมชนหลายแห่งในทุกภูมิภาคได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือข่ายหรือองค์กรชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมและแก้ปัญหาของตนเอง ดังเช่นเครือข่ายอินแปง จังหวัดสกลนคร ที่ได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ มาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นฐานรองรับการพัฒนาและสามารถพึ่งตนเองได้ อย่างไรก็ตามสภาพการณ์ในปัจจุบันบริบทสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงและดำเนินท่ามกลางกระแสการพัฒนานวัตกรรมที่ทุนนิยมทวีความรุนแรงและครอบงำวิถีชีวิตมากขึ้น กระแสพิชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวได้จูงใจสมาชิกเครือข่ายหันไปสนใจพิชเหล่านี้มากขึ้น ค่านิยมชุมชน วิถีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงและส่งผลกระทบต่อเครือข่ายในหลายมิติ ด้วยสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ทำให้เครือข่ายอินแปงเริ่มเข้าสู่ยุคแห่งการต่อสู้ทางความคิดแย่งชิงพื้นที่ทางสังคม แย่งชิงมวลชนกับการรุกคืบของเศรษฐกิจกระแสหลัก (เครือข่ายอินแปง และสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม, 2556) ดังกล่าวข้างต้นนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงของทุนในเครือข่ายอินแปงเพื่อประโยชน์ต่อท้องถิ่น และเครือข่ายอื่นๆ ที่สนใจ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของทุนในเครือข่ายอินแปง

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่องทุน (capital)

“ทุน” สามารถนำไปประกอบสร้างความหมายผ่านรูปของคำศัพท์ใหม่ๆ ได้อย่างมากมาย เช่น ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางสัญลักษณ์ ทุนมนุษย์ ทุนทางความรู้ ฯลฯ ซึ่งคำศัพท์ต่างๆ ที่มีคำว่าทุนเป็นส่วนประกอบนั้น ในด้านหนึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าทุนสามารถแทรกตัวเข้าไปมีบทบาทในเกือบทุกๆ วงการ ทุนที่ปีแอร์ บูดีเยอร์ (Pierre Bourdieu) ได้กล่าวถึง ประกอบด้วย ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคมและทุนทางสัญลักษณ์ ซึ่งในทางสังคมวิทยาสมัยใหม่ แนวคิดเรื่องทุนได้ถูกนำมาใช้ในความหมายที่กว้างขึ้น นอกเหนือไปจากทุนในเชิงเศรษฐกิจ แนวความคิดเหล่านี้ตั้งอยู่

บนสมมติฐานที่ว่า สังคมประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบต่างๆ อันซับซ้อน การพิจารณาแต่มิติทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นเพียงองค์ประกอบเดียวจึงไม่น่าจะเพียงพอต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ของสังคม (ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550) ปีแอร์ บูดีเยอร์ให้ความสนใจ ต่อยอดการศึกษาในเรื่องของทุน โดยอาศัยหลักการเดียวกับคาร์ล มาร์กซ์ เพื่อจะเปิดเผยและชี้ให้เห็นว่าใครเป็นเจ้าของทุนผู้หนึ่งเป็นเจ้าของอำนาจ แต่ความสนใจในเรื่องเกี่ยวกับทุนของปีแอร์ บูดีเยอร์นั้นไม่ได้หยุดแค่การศึกษาและวิเคราะห์แต่เฉพาะทุนเศรษฐกิจอย่างเดียวแต่ให้ความสนใจวิเคราะห์ทุนในแง่มุมต่างๆ โดยเฉพาะทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) ซึ่งปีแอร์ บูดีเยอร์มองว่าในความเป็นจริงสังคมยังมีทุนทางวัฒนธรรมหลอมรวมอยู่ด้วย ทุนตามแนวความคิดของปีแอร์ บูดีเยอร์คือ มรดกที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่องในด้านหนึ่งทุนเป็นปัจจัยที่ใช้ในการกำหนดตำแหน่งที่ทางสังคม และความเป็นไปได้ของผู้กระทำที่หลากหลายในพื้นที่แวดวงต่างๆ ในขณะที่อีกด้านหนึ่งเมื่อพิจารณาถึงคำว่า “ทุน” จะพบว่ามิชอบเขตที่กว้างขวางมาก ปีแอร์ บูดีเยอร์จึงแบ่งทุนออกเป็น 4 ลักษณะ ประกอบด้วย (สุภางค์ จันทวานิช, 2552)

1) ทุนทางเศรษฐกิจ (economic capital) เช่น ที่ดิน อาคารบ้านเรือน ฯลฯ รูปแบบของทุนประเภทนี้โดยส่วนมากมักอยู่ในมิติแวดวงด้านเศรษฐกิจ แต่ก็สามารถโยกย้ายไหลไปยังมิติ แวดวงอื่นๆ ได้

2) ทุนทางสังคม (social capital) ความหมายของทุนทางสังคมนั้นมี 2 ความหมายแต่ทั้งสองต่างหมายถึง “เครือข่ายทางสังคม” ทั้งสิ้น เพียงแต่ว่าในความหมายแรกเป็นการมองมาจากตัวโครงสร้างที่มองตัวเครือข่ายจริงๆ เช่น โครงสร้างของกลุ่มเพื่อนโรงเรียน ฯลฯ ในความหมายที่สองนั้นเป็นมุมมองจากปัจเจกบุคคลที่มีเครือข่ายและมองว่าเครือข่ายนั้นเป็นทรัพยากรอย่างหนึ่งของตน เช่น เป็นคนมีเส้นสาย/กว้างขวางจะทำอะไรก็ง่ายสะดวก ปีแอร์ บูดีเยอร์เห็นว่า ทุนทางสังคมนั้นจะกระจายอยู่ตามสนาม (field) ต่างๆ

3) ทุนทางสัญลักษณ์ (symbolic capital) หมายถึง สถานภาพ ชื่อเสียง การได้รับการยอมรับจากบุคคลรอบข้างที่ทำให้เจ้าของทุนเกิดความได้เปรียบหรือเกิดประโยชน์ต่างๆ

4) ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) ปีแอร์ บูดีเยอร์แบ่งรูปแบบย่อยของทุนวัฒนธรรมออกเป็น 3 รูปแบบ คือ 1) ทุนที่ถูกทำให้อยู่ในรูปที่เป็นรูปธรรม (objectified form) ได้แก่ รูปแบบของวัตถุที่ปัจเจกบุคคลครอบครองเป็นเจ้าของ

เช่น หนังสือ ซีดี ฯลฯ 2) ทุนที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน (institutionalized form) ด้วยวิธีการอ้างอิงคุณสมบัติเริ่มต้นของทุนวัฒนธรรมและถูกเข้าใจว่า คือ การรับประกันแสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง เป็นต้น 3) ทุนที่รวมอยู่ในฮาบิทัส ซึ่งเป็นทุนอยู่ในรูปของการแสดงออกของร่างกายและจิตใจที่คงทนถาวร (embodied form) ทุนประเภทนี้มักปรากฏในรูปของวัฒนธรรม และต้องใช้ระยะเวลาในการรวมกันเป็นรูปเป็นร่าง เช่น ความสามารถ/ความรู้ การมีบุคลิกที่สง่างาม ความหมายของ embodied form ที่อยู่ในปัจเจกบุคคลนี้อาจจะมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าฮาบิทัส (habitus)

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) การศึกษาเอกสาร (documentary study) ผู้วิจัยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการเครือข่าย กิจกรรมเครือข่าย โครงสร้างเครือข่าย หน่วยงานองค์กรที่สนับสนุนเครือข่าย ซึ่งทำให้เข้าใจสภาพแวดล้อม บริบททางสังคม และการเปลี่ยนแปลงของทุนในเครือข่าย

2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญประเด็นการเปลี่ยนแปลงของทุนในเครือข่ายและการทำงานเครือข่ายในแต่ละช่วงระยะ

3) การสังเกต (observation) ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) โดยผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่าย เช่น การประชุมกลุ่มต่างๆ ตลอดจนการสังเกตสภาพแวดล้อม วิธีชีวิตชุมชน พฤติกรรมการมีส่วนร่วม เป็นต้น

4) การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) ผู้วิจัยได้เชิญผู้เกี่ยวข้องกับเครือข่ายอินแปงเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มมาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของทุนเครือข่าย

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมีจำนวน 21 คน ประกอบด้วย 7 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มแกนนำเครือข่าย โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกคือ เป็นแกนนำที่มีบทบาทในการสร้างเครือข่าย ขยายเครือข่าย ขยายแนวคิดสู่ไปยังพื้นที่/บุคคล และมีความเต็มใจในการให้ข้อมูลการวิจัย จำนวน 5 คน

กลุ่มที่ 2 ผู้ประสานงานเครือข่าย โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกคือ ปฏิบัติงานเป็นผู้ประสานงานเครือข่ายในพื้นที่เครือข่ายไม่ต่ำกว่า 5 ปี มีความเข้าใจกิจกรรมเครือข่ายเป็นอย่างดี และมีความเต็มใจในการให้ข้อมูลการวิจัย จำนวน 2 คน

กลุ่มที่ 3 สมาชิกเครือข่ายอินแปง โดยมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ เป็นสมาชิกเครือข่าย ปฏิบัติกิจกรรมแบบอินแปง ไม่น้อยกว่า 5 ปี และมีความเต็มใจในการให้ข้อมูลการวิจัย จำนวน 5 คน

กลุ่มที่ 4 นักพัฒนาเอกชน โดยมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ ปฏิบัติงานในพื้นที่เครือข่ายไม่ต่ำกว่า 2 ปี มีบทบาทในการหนุนเสริมการทำงานเครือข่ายอินแปง เครือข่ายให้การยอมรับ และมีความเต็มใจในการให้ข้อมูลการวิจัย จำนวน 2 คน

กลุ่มที่ 5 นักวิชาการท้องถิ่นโดยมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ มีความเข้าใจในกิจกรรมเครือข่าย ตลอดจนมีการดำเนินโครงการ/โครงการวิจัยร่วมกับเครือข่ายอินแปง และมีความเต็มใจในการให้ข้อมูลการวิจัย จำนวน 2 คน

กลุ่มที่ 6 เจ้าหน้าที่รัฐโดยมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ มีการดำเนินกิจกรรม/โครงการร่วมกับเครือข่าย มีบทบาทสนับสนุน เช่น องค์กรความรู้ งบประมาณ ฯลฯ เครือข่ายให้การยอมรับและมีความเต็มใจในการให้ข้อมูลการวิจัย จำนวน 3 คน

กลุ่มที่ 7 ประชาชนชาวบ้าน โดยมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ เป็นบุคคลที่เครือข่ายให้การยอมรับและมีความเต็มใจในการให้ข้อมูลการวิจัย จำนวน 2 คน

การคัดเลือกพื้นที่

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้คัดเลือกพื้นที่ศึกษาซึ่งมีลักษณะทุนใน 3 ระดับ คือ

- เครือข่ายระดับเข้มแข็ง มีเกณฑ์ในการคัดเลือกคือ เป็นเครือข่ายที่ก่อตั้งและยังดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาไม่น้อยกว่า 5 ปี มีกระบวนการเรียนอย่างต่อเนื่อง และเป็นเครือข่ายที่ได้รับการยอมรับจากองค์กร/หน่วยงาน ให้เป็นจุดเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้และเครือข่ายมีความเต็มใจในการให้ผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูล

- เครือข่ายระดับปานกลาง มีเกณฑ์ในการคัดเลือกคือ เป็นเครือข่ายที่ก่อตั้งและยังดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาไม่น้อยกว่า 5 ปี เครือข่ายมีกระบวนการเรียนอย่างต่อเนื่อง และมีความเต็มใจในการให้ผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูล

- เครือข่ายระดับอ่อนแรง มีเกณฑ์ในการคัดเลือกคือ เป็นเครือข่ายที่ก่อตั้งและยังดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาไม่น้อย

กว่า 5 ปี เครือข่ายประสบปัญหาในการดำเนินกิจกรรมเครือข่าย หรือทรงตัวในการดำเนินกิจกรรม และเครือข่ายมีความเต็มใจในการให้ผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการศึกษา คือ แนวประเด็นสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) แบบกึ่งโครงสร้าง (semi structure interview) แนวประเด็นสนทนากลุ่ม ได้จากการสรุปข้อมูลจากการสัมภาษณ์ มาพัฒนาประเด็นในการสนทนากลุ่ม และแบบสังเกตในการศึกษา ซึ่งมีประเด็นในการสังเกต เช่น การมีส่วนร่วมในการกิจกรรมเครือข่าย วิถีชุมชน และสภาพบริบทพื้นที่

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ใช้เทคนิคการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลและน่าเชื่อถือของข้อมูล เรียกว่า การตรวจสอบข้อมูลสามเส้า (triangulation) โดยจะตรวจสอบข้อมูลในขณะที่เก็บข้อมูลอยู่ในภาคสนาม และเมื่อออกจากภาคสนามก็ต้องมีการตรวจสอบอีกครั้งเพื่อพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้นั้นเพียงพอที่จะตอบคำถามวิจัยได้หรือไม่ โดยพิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่ การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านข้อมูล ด้านเวลา สถานที่ บุคคล และวิธีการเก็บข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา โดยการลำดับเหตุการณ์วิเคราะห์ความเป็นเหตุเป็นผล และความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ โดยกำหนดประเด็นการวิเคราะห์ที่ชัดเจน

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงของทุนในเครือข่ายอินแปงมีลักษณะเป็นพลวัตซึ่งเกิดจากการเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ของคนในเครือข่ายและนอกเครือข่าย กระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลต่อเครือข่ายในรูปของโครงการพัฒนา ตลอดจนงบประมาณสนับสนุนการขับเคลื่อนเชิงพื้นที่ทำให้เครือข่ายมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยได้พิจารณาแบ่งช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงของทุนจากประเด็นกระบวนการสร้างเครือข่าย รูปแบบการทำงานเครือข่าย รูปแบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร ผลการวิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงของทุนในเครือข่ายแบ่งเป็น 3 ระยะดังนี้

1) ระยะที่มุ่งคน (พ.ศ. 2530 - พ.ศ. 2539) ในระยะนี้มุ่งหล่อหลอมผู้คนให้มีแนวคิดและแนวปฏิบัติเชิงรูปธรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนและธรรมชาติให้อยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูล ระยะนี้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมเป็นจุดแข็งของเครือข่าย กระบวนการสร้างเครือข่ายในระยะมุ่งคนยังไม่มีโครงสร้างการประสานงานอย่างเป็นทางการ เป็นเครือข่ายเชิงสภาพปัญหาที่ทุกคนประสบร่วมกันและแสวงหาทางแก้ไข ซึ่งจากการศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายมีขั้นตอนที่สำคัญดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การค้นหาแกนนำเครือข่าย โดยมุ่งค้นหาคนที่มีอุดมการณ์ร่วมระยะนี้จึงได้ผู้นำ/แกนนำโดยธรรมชาติมากกว่าผู้ที่เป็นทางการ โดยลักษณะของคนที่ประสบปัญหาหรือวิกฤตการณ์ร่วมกันอาศัยชุมชนเดียวกันประกอบอาชีพเดียวกัน หรือใกล้เคียงการค้นหาแกนนำเครือข่ายระยะนี้จึงเป็นการมุ่งหาคนที่มีคุณลักษณะสำคัญ ดังนี้ 1) มีศักยภาพทั้งด้านความรู้ความสามารถ ภูมิปัญญา และชุมชนให้การยอมรับ 2) มีการรวมกลุ่มอยู่เดิมและ 3) กิจกรรมในกลุ่มมีลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบของเครือข่ายอินแปง (รูปแบบการเกษตร)

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างจิตสำนึกร่วม โดยเรียนรู้จากปัญหา (problem base learning) ผ่านกระบวนการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับทุนที่มีอยู่ในชุมชน การเกิดจิตสำนึกและความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนเครือข่าย ในระยะนี้การสร้างจิตสำนึกร่วมมีคนนอกเครือข่ายเป็นผู้กระตุ้นความคิด โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงศักยภาพอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในการเรียนรู้ของชุมชนในการพึ่งตนเอง โดยมีพื้นที่ทางธรรมชาติในการรวมตัวของสมาชิก เช่น หัวไร่ปลายนา หรือบ้านของแกนนำ (แกนนำไม่เป็นทางการ) เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 3 การค้นหาสมาชิกเครือข่าย ในช่วงระยะนี้การค้นหาสมาชิกเครือข่ายมีการคัดกรองสมาชิกซึ่งมีคุณลักษณะสำคัญ ดังนี้ 1) มีทุนทางเศรษฐกิจ โดยจะต้องมีที่ดินเป็นของตนเอง เพื่อประกอบกิจกรรมตามรูปแบบการเกษตรแบบอินแปง และสามารถจัดการพื้นที่ของตนเองได้ ในระยะนี้การค้นหาสมาชิกเครือข่ายอยู่บนฐานของความเชื่อมั่นในศักยภาพของบุคคล ความไว้วางใจต่อบุคคลที่จะสามารถกระทำกิจกรรมเครือข่ายและการยอมรับในตัวผู้นำซึ่งเป็นผู้ชักชวน 2) ประกอบกิจกรรมด้านเกษตรกรรมอยู่เดิม ซึ่งเชื่อว่าทุนเดิมของบุคคลจะสร้างการเรียนรู้ที่ต่อยอดได้กล่าวคือ

การค้นหาคูคลองที่ทำกิจกรรมด้านการเกษตร มีพื้นฐานทางเกษตร หรือมีใจรัก เป็นพื้นฐานสำคัญ

ขั้นตอนที่ 4 การค้นหารูปแบบกิจกรรมเครือข่ายที่เชื่อมโยงบริบทแวดล้อม วิถีชุมชนและอัตลักษณ์พื้นที่ (ดิน น้ำ ป่า และพืชท้องถิ่น) ดังกล่าวนั้นจึงเกิดรูปแบบกิจกรรมด้านการเกษตรแบบอินแปลง เช่น การปลูกทุกอย่างที่กินกินทุกอย่างที่ปลูกลดการซื้อจากภายนอกมีสร้างรายได้จากแปลงของตนเอง เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 5 การสร้างทุนเศรษฐกิจชุมชนเป็นการนำทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมาสร้างให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยใช้กระบวนการวิเคราะห์ทุนภายในชุมชนแบบมีส่วนร่วมทำให้เกิดรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและนำมาสู่การสร้างทุน เช่น การค้นหาพืชท้องถิ่นอันเป็นอัตลักษณ์พื้นที่ซึ่งเริ่มที่หาเพราะหาอยู่ยากในพื้นที่และคนในท้องถิ่นนิยมรับประทาน จนนำไปสู่การส่งเสริมเพาะขยายพันธุ์หาขายในเชิงพาณิชย์ เพื่อสร้างรายได้แก่ชุมชนและสมาชิกเครือข่าย เป็นต้น ในระยะมุ่งคน กล่าวได้ว่า เป็นกระบวนการค้นหาคน การสร้างคนให้เกิดความตระหนักและมีจิตสำนึกพร้อม โดยใช้ปัญหาเป็นตัวกระตุ้น การเรียนรู้ผ่านปัญหาทำให้เกิดการทบทวนทุนของชุมชน (ดิน น้ำ ป่าพืชท้องถิ่น) โดยรูปแบบการทำงานเป็นลักษณะการประสานความร่วมมือระหว่างบุคคลที่มีศักยภาพ มีความรู้ความสามารถ มีความสนใจในกิจกรรมด้านเกษตร และประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มภายนอกที่มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมในลักษณะคล้ายคลึงกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบวิถีชาวบ้านซึ่งเป็นบรรยากาศของการเรียนรู้ร่วมกันโดยรูปแบบความสัมพันธ์และการสื่อสารของเครือข่ายในระยะมุ่งคนนั้นยังไม่ซับซ้อนมากนักเป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติ พี่น้อง คนรู้จัก เพื่อนสนิท ระบบการสื่อสารแบบบอกต่อหรือชักชวนกันดังนั้นระยะนี้ความสนใจของสมาชิกจึงเป็นผู้ที่สนใจในวัตถุประสงค์เครือข่ายเกิดการรับรู้ เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานและมีเป้าหมายเดียวกันมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน

2) ระยะมุ่งโครงการ (พ.ศ. 2540-พ.ศ. 2549) ระยะนี้เครือข่ายสะสมทุนด้านคน องค์ความรู้ ภูมิปัญญา และมีรูปแบบการเกษตรของตนเอง มีกิจกรรมบนฐานวัฒนธรรมเพื่อสร้างรายได้แก่เครือข่ายและชุมชน เช่น การทอผ้าย้อมคราม/ผ้าฝ้ายซึ่งในพื้นที่มีปลูกครามและฝ้ายมาก การเพาะขยายพันธุ์หาขาย/ต้นไม้ เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายระยะนี้มีทุนทาง

เศรษฐกิจเป็นตัวหนุนเสริม ก่อให้เกิดกระบวนการสร้างปัจเจกบุคคลเชิงสัญลักษณ์ การสร้างพื้นที่เชิงสัญลักษณ์มีรูปธรรมที่ชัดเจนในลักษณะของศูนย์การเรียนรู้ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงประจักษ์ (สนับสนุนการจัดตั้งโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์) การได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ในผลประโยชน์จากการเป็นสมาชิกเครือข่ายจึงเป็นการรวมตัวของกลุ่มคนทั้งสมาชิกเครือข่ายแท้ สมาชิกเครือข่ายเทียม กลุ่มผลประโยชน์ที่เชื่อมร้อยความสัมพันธ์ ระยะนี้พลังของทุนทางเศรษฐกิจมีมากกว่าทุนในแบบอื่นๆ กระบวนการสร้างเครือข่ายในระยะมุ่งโครงการเป็นช่วงที่บริบทสังคมมีการเปลี่ยนแปลง มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการสื่อสาร ประกอบกับประเทศกำลังฟื้นตัวจากวิกฤตเศรษฐกิจ รูปแบบการเกษตรแบบเครือข่ายอินแปลง และรูปแบบกิจกรรมบนฐานวัฒนธรรม ซึ่งต่อมาได้พัฒนาวิสาหกิจชุมชน จึงเป็นเสมือน “ทางเลือก ทางรอด” ซึ่งกระบวนการสร้างเครือข่ายระยะมุ่งโครงการมีขั้นตอนที่สำคัญดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การค้นหาแกนนำที่มีอุดมการณ์ร่วม มีความสนใจรูปแบบการเกษตรแบบอินแปลง และคนที่มีความรู้ เป็นผู้กระทำการ (agency) “มีทักษะของผู้ประกอบการ” สามารถเป็นผู้อำนวยการให้เกิดกลุ่ม/เครือข่ายการปฏิบัติในพื้นที่ระยะนี้จึงคัดกรองคนที่มีความสนใจ มีองค์ความรู้ ภูมิปัญญามาร่วมกิจกรรมวิสาหกิจเครือข่าย และค้นหาจากกลุ่มคนที่มีการรวมกลุ่มกันอยู่เดิม และคนที่ทำกิจกรรมด้านการเกษตรอยู่เป็นทุนเดิมซึ่งเชื่อว่าจะต่อยอดได้ง่าย

ขั้นตอนที่ 2 การค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน เป็นการค้นหาทรัพยากรในชุมชน เช่น พืชท้องถิ่น ซึ่งสามารถสร้างคุณค่าและมูลค่าเชิงเศรษฐกิจและสามารถสร้างรายได้แก่สมาชิก

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างสรรค้อัตลักษณ์ชุมชนเป็นการปรับประยุกต์ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเชื่อมโยงกับองค์ความรู้สมัยใหม่ การจัดการผลผลิตการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น การแปรรูปของกินของใช้สินค้าหัตถกรรม เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 4 การค้นหาสมาชิกเครือข่าย การสนับสนุนงบประมาณการขับเคลื่อนจากภาครัฐ และหน่วยงานภายนอก ทำให้การขยายเครือข่ายและการค้นหาสมาชิกเครือข่ายเป็นไปอย่างรวดเร็ว เครือข่ายใช้การอบรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการขยายเครือข่ายโดยใช้แกนนำต้นแบบที่มีการปฏิบัติจริงเป็นผู้ถ่ายทอดแนวคิด ซึ่งในด้านคุณลักษณะสมาชิกเครือข่ายมีลักษณะสำคัญเช่นเดียวกับระยะแรก คือ มีทุนทางเศรษฐกิจ

(มีที่ดินเป็นของตนเอง) มีความสนใจในแนวคิดเครือข่าย และมีการทำเกษตรอยู่เดิม

รูปแบบการทำงานของเครือข่ายเป็นการบริหารงานในลักษณะโครงการ แบ่งบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบ โดยมีกลไกภาครัฐและคนในเครือข่ายอินแปงขับเคลื่อนงานในระดับพื้นที่ วิธีการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ เพื่อเกิดผลเชิงยุทธศาสตร์โดยเน้นพื้นที่เป็นเป้าหมาย (area base) ระเบียบนี้เป็นการระดมทรัพยากรโดยเฉพาะเงินทุนซึ่งช่วยสนับสนุนองค์ความรู้ แนวคิด ผ่านการอบรมและสนับสนุนการทำงานของกิจกรรมวิสาหกิจตลอดจนสนับสนุนทุนแบบให้เปล่า เช่น วัสดุอุปกรณ์ อาคารสาธารณะ เป็นต้นรูปแบบความสัมพันธ์เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะของการต่อรองและการจัดสรรผลประโยชน์ ซึ่งเป็นไปในลักษณะต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ การสร้างตัวตนเชิงสัญลักษณ์มีความชัดเจนขึ้นในเวทีสาธารณะซึ่งช่วยผลักดันเครือข่ายโดยมีเงื่อนไขวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และระยะเวลากำกับติดตาม ทำให้งานขับเคลื่อนไปอย่างรวดเร็ว โดยที่ความสัมพันธ์ของคนเป็นอย่างซ้ำๆ ขณะที่ความสัมพันธ์ของงานมีมากกว่า

3) ระยะมุ่งสถานการณ์ (พ.ศ. 2550-ปัจจุบัน)

เครือข่ายหยุดรับการสนับสนุนงบประมาณในลักษณะโครงการสถานการณ์เครือข่ายจึงเป็นการขับเคลื่อนตามศักยภาพของพื้นที่/ศูนย์การเรียนรู้ ระเบียบนี้เครือข่ายอยู่ในสภาวะการณ์ของการพึ่งตนเอง และการพัฒนาตนเองบนฐานทรัพยากรที่มีอยู่ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกโดยกระบวนการสร้างเครือข่ายในระยะมุ่งสถานการณ์ มีขั้นตอนดังนี้

1) การสร้างปัญหาร่วม ในระยะนี้บริบทเครือข่ายมีแกนนำเครือข่าย ผู้ประสานงานเครือข่าย/สมาชิกเครือข่ายรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ ปรากฏการณ์ความแตกต่างทางความคิดจึงเกิดขึ้น ในระยะนี้จึงเน้นกระบวนการเรียนรู้ทางปัญหาหรือการสร้างปัญหาร่วมการวิพากษ์วิจารณ์บนฐานเหตุและผลโดยใช้บรรยากาศความเป็นมิตรและความเท่าเทียม เน้นกระบวนการเรียนรู้แบบจินตปัญญาซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้จากภายใน

ขั้นตอนที่ 2 กระบวนการรื้อฟื้นทุนของชุมชน เป็นการร่วมฟื้นฟูทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน โดยการนำมาใช้ใหม่ การจัดการความรู้ด้านทรัพยากรอย่างเป็นระบบ การคำนึงถึงการต่อยอด การใช้ประโยชน์ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ และดุลยภาพ ตลอดจนการจัดการการผลิตด้วยตนเอง

มากกว่าผ่านพ่อค้าคนกลาง เช่น การขายผลิตภัณฑ์ผ่านเครือข่ายออนไลน์ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 3 การหาสมาชิกเครือข่าย ในระยะนี้การขยายเครือข่ายเชิงพื้นที่มีไม่มากนัก มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการหาสมาชิกเครือข่ายโดยตระหนักถึงต้นทุนของบุคคลที่มีไม่เท่ากันรูปแบบการรองรับสมาชิกเครือข่ายในช่วงระยะมุ่งสถานการณ์มี 2 รูปแบบ คือ 1) สมัครเป็นสมาชิกเครือข่ายโดยเปิดโอกาสให้บุคคลที่สนใจสมัครเป็นสมาชิกเครือข่ายโดยมีเงื่อนไขด้านที่ดินเช่นเดียวกับกับระยะแรก 2) การหาสมาชิกเครือข่ายเพื่อสืบทอดแนวคิดเครือข่ายอินแปงซึ่งไม่จำเป็นต้องมีเงื่อนไขหรือข้อจำกัดด้านที่ดินเป็นกรอบกำหนด

ระยะมุ่งสถานการณ์รูปแบบการทำงานของเครือข่ายมีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงเน้นกระบวนการวิเคราะห์ตนเอง ภายใต้ปัจจัยเงื่อนไขด้านความพร้อมความเหมาะสมในการใช้ทรัพยากร เช่น การใช้งบประมาณโดยคำนึงถึงความเหมาะสมบนข้อเท็จจริงอันจะเกิดประสิทธิภาพต่อเครือข่าย เน้นการทำงานเชิงประเด็นกิจกรรม เร่งด่วน 3 ประเด็น (issue base) คือ 1) ด้านเกษตรซึ่งเป็นนโยบายหลัก 2) การสร้างคนรุ่นใหม่ 3) การพัฒนาเศรษฐกิจเครือข่าย เพื่อสร้างรายได้ให้แก่สมาชิก ระยะมุ่งสถานการณ์ เป็นช่วงระยะที่เครือข่ายทบทวนกระบวนการทำงานเครือข่าย และเรียนรู้ในการปรับตัวโดยคำนึงถึงการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ ซึ่งทำให้บริบทการทำงานเครือข่ายมีความแตกต่างกันโดยแบ่งเป็น 2 ส่วน ดังนี้ 1) ศูนย์กลางเครือข่ายปิดรับการสนับสนุนจากแหล่งทุนต่างๆ ไม่มีกระบวนการกำกับติดตามการทำงานของลูกข่าย/ซึ่งเป็นลักษณะปล่อยไปตามสถานการณ์และศักยภาพของพื้นที่ 2) ศูนย์การเรียนรู้ฯ รับการสนับสนุนจากแหล่งทุนโดยอิสระการขับเคลื่อนงานจึงเป็นไปตามศักยภาพของพื้นที่/บุคคลระยะมุ่งสถานการณ์รูปแบบความสัมพันธ์ในเครือข่ายเกาะเกี่ยวความสัมพันธ์กันแบบหลวมๆ ตามกิจกรรมสำคัญ เช่น การประชุมประจำปี โดยเครือข่ายได้ปรับตัวด้านการสื่อสารภายในผ่านช่องทางสื่อเทคโนโลยีมากขึ้น เช่น การใช้ไลน์ (line) และเฟสบุ๊ค (facebook) การปรับตัวดังกล่าวมุ่งหวังให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารและรักษาสัมพันธ์ภาพที่กระหว่างสมาชิกไม่ให้ขาดหาย

อภิปรายผล

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของทุนในเครือข่ายอินแปงจะเห็นได้ว่าเครือข่ายมีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเป็น

พลวัต มีระบบการดำเนินงานกิจกรรมของสมาชิกและการหาสมาชิกใหม่ที่เกิดขึ้นไว้อยู่ตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง ปัจจัยบริบทแวดล้อมและสถานการณ์ทางสังคม โดยเฉพาะนโยบายของรัฐมีอิทธิพลและส่งผลต่อการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงเครือข่ายโดยตรงและโดยอ้อม เครือข่ายมีฐานทุนทั้งทุนทางเศรษฐกิจที่แปรเปลี่ยนสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ เช่น ที่ดิน พันธุ์พืช ทุนทางสังคม อันได้แก่การอยู่ร่วมกันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย สามารถกระจายข้อมูลข่าวสารและเรียนรู้ระหว่างกันได้รวดเร็ว ทุนวัฒนธรรมเป็นความสัมพันธ์เชิงประเพณี วัฒนธรรมเป็นรากฐานสำคัญร่วมกัน และทุนสัญลักษณ์ที่เครือข่ายได้สั่งสมและส่งผลมาถึงปัจจุบัน เช่น แกนนำที่มีการปฏิบัติจริงเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายและเป็นศูนย์รวมของความรู้แกนนำที่มีคุณลักษณะเด่นด้านการถ่ายทอดความรู้ที่ดีและชุมชนยอมรับจะได้รับการสนับสนุนเป็นบุคคลต้นแบบผ่านศูนย์การเรียนรู้ฯ ซึ่งเป็นทุนสัญลักษณ์ประการหนึ่ง ก่อให้เกิดพลังทวีคูณในการขยายเครือข่ายนอกจากนั้นหน่วยงานภาครัฐ ยังมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมร้อยการเรียนรู้ บุคคลต้นแบบเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้แก่กลุ่มต่างๆ ทำให้คนอินแปงได้รับการยอมรับจากการมีตำแหน่งในสังคมซึ่งถือเป็นทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรมประการหนึ่ง ดังกล่าวนั้นจากผลการวิจัยพบว่า การสนับสนุนบุคคลต้นแบบที่มีปฏิบัติจริงมีทักษะการถ่ายทอดความรู้ที่ดีเป็นข้อดีประการหนึ่ง แต่ในทางหนึ่งทำให้สมาชิกเครือข่ายที่มีคุณลักษณะด้านการถ่ายทอดความรู้ที่ไม่โดดเด่น (แต่มีการปฏิบัติจริง) ไม่ได้ได้รับการสนับสนุน ทำให้สมาชิกขาดขวัญกำลังใจซึ่งจะพบปรากฏการณ์ที่สมาชิกเครือข่ายหรือกลุ่มวิสาหกิจเครือข่ายเครือข่ายล้มเลิกกิจกรรมที่เคยปฏิบัติตามแนวคิดอินแปงไปประกอบกิจกรรมอื่น หลายแห่งที่ยังคงดำเนินการและขับเคลื่อนอยู่ได้เพราะมีผู้นำที่เข้มแข็ง จากปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของทุนในเครือข่ายจะเห็นได้ว่าเครือข่ายอินแปงเป็นเครือข่ายที่มีการเรียนรู้ โดยไม่ปฏิเสธทุน มีการปรับตัวอยู่เสมอ ซึ่งกระบวนการพัฒนาเครือข่ายเพื่อสร้างความยั่งยืนในอนาคต ควรจะเป็นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลที่เกิดจากการระเบิดจากภายใน ได้แก่ 1) การสร้างจิตสำนึกร่วมในการเป็นเจ้าของเครือข่ายและเจ้าของทรัพยากร 2) การสร้างความรู้เข้าใจในการพึ่งตนเอง 3) การส่งเสริมการปฏิบัติจริงและการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ แก่สมาชิก 4) การพัฒนาทักษะด้านการสื่อสารและถ่ายทอดความรู้ของบุคคล ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการระเบิดจากภายในทำให้เครือข่ายมีภูมิคุ้มกัน

และเกิดความอย่างยั่งยืนในอนาคต จากผลการวิจัยสอดคล้องกับการศึกษาของชัยพันธ์ ประภาสวัตและคณะ (2547) พบว่าการสร้างเครือข่ายทางสังคมเป็นการสร้างทุนทางสังคมในการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้เกิดประโยชน์ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องแนวทางการหล่อหลอมฮาปีทัสของผู้กระทำการผ่านเนื้อหาการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการแสดงออกหรือการปฏิบัติการในการปฏิบัติตามรูปแบบกิจกรรมเครือข่าย โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับการทำมาหากิน การพึ่งตนเอง สถานการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม ชุมชน นิเวศวัฒนธรรม และยิ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสุพัฒน์ ไพไธล (2556) พบว่าปัจจัยระบบเศรษฐกิจและสังคมแบบอินแปงที่มีต่อแนวทางการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นมี 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่องค์กรภายนอกทั้งหน่วยงานภาครัฐราชการ ภาคเอกชนที่สนับสนุนทั้งวัตถุประสงค์ของงบประมาณและวิชาการและปัจจัยภายในได้แก่ ทุนจากการค้นพบทุนในด้านต่างๆซึ่งไม่ใช่แต่ทุนเงินและวัตถุเท่านั้น แต่ยังมีทุนทางความรู้ ทุนทรัพยากรธรรมชาติทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่โดดเด่นถือเป็นทุนเดิมของคนในท้องถิ่นที่อยู่รอดและเติบโตมาได้โดยไม่ต้องพึ่งพารัฐอย่างเดียว ผู้นำที่เข้มแข็งมีภูมิรู้ภูมิปัญญาสูงในด้านการเกษตรและประเพณีพิธีกรรม เครือข่ายทางสังคมเป็นพลังและปัจจัยที่สำคัญของการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้หน่วยงานองค์กรที่มีบทบาทหนุนเสริมเครือข่ายสามารถเสริมสร้างทุนและกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเงื่อนไขบริบทชุมชนและภูมิสังคม
2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาเครือข่ายในพื้นที่อื่นและศึกษาเจาะลึกประเด็นอื่นๆ เช่น การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของเครือข่าย ซึ่งจะนำมาสู่การพัฒนาศักยภาพเครือข่ายเพื่อความยั่งยืนในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

กนกวรรณ มะโนรัมย์ และธวัช มณีผ่อง. 2549. **บทสำรวจสถานภาพงานวิจัยทางสังคมวิทยาในภาคอีสาน.** อุบลราชธานี : ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

กนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2543. **ยุทธศาสตร์การพัฒนาของธนาคารโลก ในวิถีใหม่แห่งการพัฒนา: วิถีวิทยาการศึกษาสังคมไทย.** กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เครือข่ายอินแปงและสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. 2556. **บทเรียน 25 ปี เครือข่ายอินแปง วิถีคนภูพาน ดำเนินชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน.** กรุงเทพฯ: สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ชัยพันธ์ ประภาสวัต และคณะ. 2547. **รายงานการวิจัยการศึกษาฟื้นฟูและจัดการลุ่มน้ำแม่ตาช้าง.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ชนิดา เสี่ยมไพศาลสุข. 2550. **เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์.** กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ.

สุวัฒน์ ไพไหล. 2556. “กระบวนการค้นพบพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของกลุ่มเครือข่ายอินแปงในจังหวัดสกลนคร อุดรธานี กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร.” วิทยานิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง. เสรี พงศ์พิศ. 2548. **เครือข่าย.** กรุงเทพฯ: เจริญวิทยาการพิมพ์. เสรี พงศ์พิศ. 2551. **แนวคิดแนวปฏิบัติยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ: เจริญวิทยาการพิมพ์. สุภางค์ จันทวานิช. 2552. **ทฤษฎีสังคมวิทยา.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2557. **สรุปผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน.** กรุงเทพฯ: สำนักสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

รุจิเรช โภมินทรชาติ

จบการศึกษาระดับปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และระดับปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาการจัดการ การพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ปัจจุบันกำลังศึกษาระดับปริญญาเอก ครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชื่นชนก ไควินท์

จบการศึกษาระดับปริญญาเอก (Educational Policy Studies) จาก University of Illinois at Urbana-Champaign, USA ระดับปริญญาโท Southern Illinois University at Carbondale, USA และระดับปริญญาตรี ครุศาสตร์บัณฑิต (มัธยมศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง ประธานหลักสูตรมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย